

Шандор Мараш

ПОВРАТАК

1

Трећег дана након што је отпутовао од куће, доктору се у иностранству, на излазу из града Б. догодила мања саобраћајна несрећа. Воз којим се упутио ка једној иностраној луци, где би се укрцао на брод који би га одвео на јужно море, ка коначном циљу његових научних истраживања, тај луксузни воз сударио се са једним теретним. Машиновођа и осам путника су теже повређени. Један старији господин, кустос музеја из Италије, касније је у болници подлегао повредама. Доктор је повредио десну руку, доста осетљиву; лигаменти су попуцали, подлактица се болно надула и требало је да се превије. У страном граду, међу страним лекарима, који су га лечили са саучешћем и колегијалном ревношћу, два дана се премишљао да ли да настави пут. Доктор није био сујеверан, али је већ довољно дуго био доктор да сагледа и размисли о могућим последицама повреде. Два дана након несреће – која није била толико значајна да би побудила неку посебну пажњу у свету, доктор се надао да његова породица, код куће, није чула за несрећу и да се не брине превише – ипак је одлучио да се окрене, врати кући и тамо сачека оздрављење повређене руке. Отказао је бродску карту, сео на воз и са завезаном, превијеном руком, која се и приликом најмањег непажљивог додира оглашавала болом, отпутовао кући.

При повратку се помало стидео. Као учен човек, није веровао у предзнаке. Несрећа, помислио је и слегао раменима. Ипак се стидео, јер је овај сметени повратак помало био пад: невољан пад, трезвен и паметан пад, али и понижење пред судбином, помирење са случајем, непроменљивим. Пре недељу дана, док се припремао за пут – дуг, вишемесечни пут, велики оглед његовог живота, који би га одвео на лице места, на једно јужно острво, где би проучавао биолошка својства једног лековитог корена – присно се опростио од породице. Ове године доктор је напунио педесет шест. Знао је да је ово путовање једно од његових последњих научних и људских подухвата. Пред путовање разложно је размишљао о свим могућностима и брижно је све средио код куће. Ако се деси нешто – то фамозно нешто, о чему је размишљао без икакве патетике, са уобичајеном срдачношћу и разумевањем опростио се од породице, од одрасле кћерке, сина и десет година млађе супруге – све ће наћи онако како доликује и како од њега, доктора, познатог и признатог научника, очекују породица и свет. Уговорио је и животно осигурање код једног осигуравајућег друштва. Мислио је тада на то са неким особеним задовољством, а са особеним незадовољством сада, док се возом, након успешног опоравка после саобраћајне несреће, журно враћао кући.

2

Није обавестио жену о повратку; уљудност и стид, неко до сада непознато осећање спречило га је да пошаље телеграм. Изабрао је воз који у касним поподневним часовима стиже у град у ком живи. Знао је да су му жена и кћерка увече најчешће у стану. Није хтео срцепарајуће сцене на железничкој станици; хтео је да избегне сузе, забринутост, присуство непознатих сведока. Одахнуо је када у гужви у ходнику није срео никог познатог. Журно је сео у кола и одвезао се. Већи део пртљага је, за почетак, оставио у касети на железничкој станици; са завезаном руком, лаком путном торбом у здравој руци, без ичије помоћи стигао је до стана, потражио кључеве, отворио врата и са сметеним осмехом, помало збуњен ушао у предсобље.

Има нечег јадног, помисли, у оваквом повратку. Сада треба објашњавати, правдати се судбином, случајношћу. Решио је да буде одмерен, надмоћан, умирујућ. Тихо је ушао у предсобље, смушено и невољно, као да се спрема на нешто непромишљено. Ни собарица није чула када је ушао. Збацио је капут, упалио светло, и тапкајући завезану руку, пошао је на прстима према собама. Ушао је у дневну собу, где није нашао никог, обишао свој кабинет, тихо покуцао на допола отворена врата женине собе. Али, стан је био празан.

Касније је потражио кћерку у соби на другом крају стана, а затим је завирио и у некадашњу синовљеву радну собу. После је звонио, али се нико није јављао. Отишао је до кухиње, где је зловољно приметио да су и куvariца и собарица отишле. Стајао је у кухињи, замишљено гладио браду – ружна навика због које га је жена често грдила – и попио чашу воде. Богами, помисли, ови су се добро разишли. Можда је и боље овако, помисли затим. Било је отприлике седам увече. Вратио се у кабинет, сео за свој радни сто, пажљиво ставио повређену руку на површину стола, и уморно, и нервозно трепћући, гледао око себе.

3

Соба, коју је напустио пре свега шест дана, тако да се у њу врати након пар месеци – ако се уопште и врати – суштински се није много изменила. Ова соба је иначе била забран за остатак породице. Као и већина продуктовљених људи, ни он није волео да му туђе руке претуррају по радној соби, да ремете онај посебан неред у ком се власник добро осећа, да му претуррају по стварима, књигама и рукописима. Када год су имали госте, увек су се трудили да ову собу држе што даље од профаних очију. Очинска надмоћ и научничко достојанство тражили су од њега постојање једног оваквог екстериторијалног простора, у ком важе само његове жеље, навике и ћуд. Жена и кћерка су поштовале аутономију „татине собе”. Жена никада није улазила без куцања, а како су се смењивале собарице, тако их је газдарица учила које ствари смеју, а које не смеју да померају. Не, соба се није мењала ових дана, али је сада, након пажљивог разгледања уочио неке ситне, ванредне промене. Две велике кожне наслоњаче су однете из угла. На њихово место је постављена столица за љуљање, тај старомодни комад намештаја, који је до сада пребивао у соби његове жене, иживевши време и намену, тај искоришћени предмет блеснуо је својим елисијумским постојањем. Довукли су га овамо – доктор је на тренутак скупљених обрва, трепћући продорно и непријатељски, посматрао непознати предмет, али се убрзо осмехнуо – одгурали су, као што је и тражио, наслоњаче и лежај и сместили их крај пећи.

Приметио је и друге знаке промене, провале. Неко је изнео глобус из собе. Паде му на памет да је његова кћерка, која студира, више пута тражила од њега тај застарели глобус, а он је, кроз шалу, упорно одбијао да јој га поклони. Доктор је био привржен својим стварима. Решио је да ће је првом приликом – у новембру, када јој буде рођендан – изненадити новим новцатим глобусом. Али сада је приметио да је глобус нестало. Запазио је и неред у фиокама. Рукопис његовог животног дела, белешке и концепте, који су увек лежали у углу стола, неко

је, онако успут, ставио у најнижу полицу библиотеке, поред рецепата и лекарског прибора. Помало су и разбацали белешке. Стари стони часовник, који је његова жена одувек желела да види на ормарићу у дневној соби – тај једини вредан предмет који је породица поседовала, израђен у Бечу, наследио је од деде и који би жена радо ставила пред погледе странаца – сада се одселио и куца у суседној соби, управо како је она и хтела. Стао је на праг и сметено посматрао одсељени часовник. Зловољно је погледао око себе. Види, види, помисли. Вратио се у собу и стао крај прозора.

4

Помислио је:

– Гле, побуњеници. Побунили су се с љубављу; али ипак су побуњеници. Отишао сам, а онај који је отишао, већ је помало и мртав. Мислили су на мене с љубављу, чекали су мој повратак са сетним и дирљивим уздахом. Ипак су се побунили. Смешна побуна... али сада бар знам да нема малих и великих промена, иза сваког људског покрета и најнезнатнијег очитовања у животу треба гледати целовитост, целог човека, цео систем. Све је повезано и делује. Отпутовао сам, на железничкој станици су плакали, махали, а онда су марамицом обрисали сузе и отишли. Отишао сам на више месеци, а није немогуће да нећу више никад да се вратим. Сасвим је природно да су помишљали на ту могућност. Али касније, када су се отресли тих мисли, провалили су ми у собу, прекршили правила, седмоструко света правила заједништва, узајамности и договора. Итргли су одавде оно што су желели и што би можда добили само преко мене мртвог: глобус, часовник... Рукопис мог дела, велики доказ мог живота и рада, који су преда мном и пред непознатима помињали са великим поштовањем, првог непажљивог тренутка, далеко од мојих ушију – да, магарећих ушију – отргли су и склонили у таму да им не смета ту на столу. Сто су, наравно, окупирали... Гле, донели су и карте за пасијанс... Увукли су се овде са столицом за љуљање и картама, а видим и неки лаки немачки роман на столицу; почели су да живе овде, као да ме више и нема. Украли су одмах оно што су желели, а што сам до сада, упорношћу и шкртошћу одбијао да им дам. Зашто су то учинили? И тако похлепно? Могли су мало да сачекају.

– Зашто су то учинили? – размишљао је после – Зато што су људи. Колико их познајем? Сада видим, не много. Везала ме је судбина за њих љубављу и крвним сродством. Везе су чврсте. Али има нешто у њима, што не опрашта, не допушта и увек се буни. Првом приликом су се упуњали у ово свето место мог живота и мојих мисли, где сам

унутар заједничког живота чувао то посебно достојанство, тајну и достојанство личности, које никада, чак ни у најчвршћим везама не знамо да дамо до краја, јер онда немамо изговор за даљи живот. Али љубав тражи све, целог човека, са свим тајнама и светињама, потпуно. Отишао сам и одмах су почели да живе на мојим рушевинама, као вандалски освајачи. Провалили су ми у собу, као да сам већ умро. У ово време је увек неко код куће, жена, кћерка или неко од особља, безусловно. Али сада су, наругавши се вишедеценијском реду, брзо провалили и побегли. Где ли су? У посети или у биоскопу? О, познајем их, верујем им. Познајем их? Па да, донекле – и накашљао се.

– Истина, већ сам на неки начин и умро – помислио је и погнуо главу – Да сам седео у неком другом купеу, у возу, крај вагон ресторана, да ми се десило да сам сео на то место уместо љубазног господина са јарећом брадицом, већ бих био мртав. Стално то да сам. Мала, смешна могућност, али је треба имати у виду. У овом тренутку бих вероватно лежао у мртвачници у иностраном граду, а можда би у овом тренутку стигао и ордонанс, држећи у руци телеграм који јавља моју смрт. У овом тренутку могу да видим стан, замишљени оквир мог и живота мојих најдражих, као утвара која се на тренутак вратила из оног света, неприметно, међу ближње, и разгледа околу, посматра живот који и без њега тече даље. Сасвим добро су се снашли и без мене. Плакаће и жалиће, али после ће сложити карте за пасијанс на мој радни сто, а моје рукописе ће, лаким покретом руке, заврљачити у неку доњу фиоку, предајући моје животно дело прошлости и мишевима. Сада видим то нешто, ту промену, ту побуну, вечну побуну и неверство живих према мртвима. Како ми је далек и стран овај стан! Да ли сам уопште живео овде? Да ли сам то био ја? И да ли ћу то бити ја, и даље управо такав, ако сада останем овде са њима...

– Можда би требало да одем назад – помисли. – Назад ка острву. У ту посебну непознаницу, где постоји острво, саобраћајна несрећа, странствовање, смрт. Можда је штета што сам се вратио.

5

Мртавац се шуњао по предсобљу. Брзо се окренуо, журно, пред породицу која је пристизала.

– Сада ће плакати и викати – помисли – а моја кћерка ће се изјутра ушуњати у собу и вратити глобус на своје место. И у тајности ће послепремити карте са мог стола. Опрости им – помисли затим – људи смо. Не би требало да искушавамо једни друге.

И осмехнут, са подигнутом здравом руком у знак поздрава, кренуо је ка дневној соби.

ШАНДОР МАРАИ (Márai Sándor), право презиме Грошмид (Grosschmied), рођен је 1900. у Каши (Кошице, данас у Словачкој), а преминуо 1989. у Сан Дијегу (Сједињене Америчке Државе). Песник, прозни писац и публициста. Између два светска рата био најутицајнији мађарски прозаиста. Прешао је у свом развоју пут од симпатизера револуције у младости, до грађанског конзервативца и реакционара. Године 1945. постао је члан Мађарске академије наука, а 1948. је, сагледавши нове друштвено-политичке прилике у својој земљи, односно стаљинизам са свим својим погубностима за личност и слободан стваралачки рад, емигрирао из Мађарске. Живео је у више градова у неколико земаља (Швајцарска, Италија, САД), да би се 1968. коначно настанио у Сан Дијегу. И у емиграцији је наставио да се активно бави књижевношћу и публицистиком, али се након смрти супруге и сина повукао и починио самоубиство. Постхумно му је 1990. додељена Кошутова награда.

Мађарска књижевна критика сматра да се тајна његовог утицаја налази преваходно у његовом стилу, у тзв. Марайевој реченици, у којој су кроз испресецаност знаковима интерпункције и уметцима употребљена и уклопљена средства импресионизма и експресионизма, префињени преливи музике и симболике, што понекад нагиње ка извештачености. Тај стил, као и неоспорна даровитост (сматра се једним од најдаровитијих и најсамосвојнијих мађарских писаца XX века) допринео је да развијеном магијом речи продре у најситније, најфиније поре грађанског живота, мисли и осећања и да на нов начин изрази и општа места.

Најзначајнија дела су му романи *Исјовесџи једног грађанина* (у два дела 1934. и 1935), *Синдбад се враћа кући* (1940), *Свеће зоре до краја* (1942), *Књига прича Маџија* (1941), а значајан је и низ дневника које је почео да пише 1943. и које је писао до краја живота. Уз прозаисту Лајоша Зилахија и песника Ђерђа Фалудија најзначајнији је мађарски књижевник који је деловао у емиграцији.

Превео с мађарског и белешку саставио ИВАН СТАН